

Bevezető

Németh Renáta, vendégszerkesztő

A *Szociológiai Szemle* jelen száma kvantitatív módszertani kérdésekre fókuszál. A különszám egyúttal egy kutatói network aktuális eredményeinek bemutatásaként is szolgál, hiszen a szerzők (Kende Gábor, Koltai Júlia, Németh Renáta, Luksander Alexandra, Kmetty Zoltán, Simon Dávid és Hajdu Miklós) mindannyian az ELTE Társadalomtudományi Kara Empirikus Tanulmányok Intézetének oktatói vagy hallgatói.

A cikkek közös sajátossága, hogy metaszinten közelítenek az empirikus szociológiai kutatásokhoz, közvetve a társadalomtudományoknak a természettudományokétól eltérő sajátosságaira mutatva rá. Hogyan mérhetünk társadalmi folyamatokat, ha a mérés eredménye maga is beleszól e folyamatok alakulásába? – kérdezi Kende Gábor. Ugyanazt az absztrakt fogalmat mérjük-e akkor, ha különböző országokban/eltérő időben tesszük fel ugyanazokat a kérdéseket? – teszi fel a kérdést Koltai Júlia. Eltekinthetünk-e attól, hogy a kérdőíves interjúk nem pusztán mérési aktusok, hanem maguk is (társadalmi normáknak alávetett) társas interakciók? – szól Németh Renáta és Luksander Alexandra kérdése. Mennyire bízhatunk meg eredményeinkben, ha nem a kutató által kontrollált véletlen mintavételt alkalmazzuk, hanem maguk a kutatás tárgyai, a válaszadók vezérlik a mintavételt? – kérdi Kmetty Zoltán és Simon Dávid. A társadalomtudományi mérés nem hajtható végre a mérés tárgyainak együttműködése nélkül. Mik az okai és a következményei az utóbbi években tapasztalt jelentős válaszmegtagadás-növekedésnek? – teszi fel a kérdést az Amerikai Politika- és Társadalomtudományi Akadémia évkönyvének Hajdu Miklós által ismertetett különszáma.

Kende tanulmánya a közvélemény-kutatások választói viselkedésre gyakorolt hatását tárgyalja. E hatás régóta foglalkoztatja a választáskutatókat, több hipotézis és magyarázat is született vele kapcsolatban; a cikk a hatással kapcsolatos fogalmakat, elméleti elgondolásokat és empirikus bizonyítékokat tekinti át. A tanulmány kitér annak a politikai mezőnek néhány sajátosságára is, melynek fő résztvevői a választókon és a politikusokon kívül a sajtó és a közvélemény-kutatók is – érvekké szolgálva annak az újabb megközelítésnek, ami a negyedik hatalmi ágként meghatározott tömegmédiánál mellett a politikai tanácsadói/médiaelemzői/közvélemény-kutatói alrendszer ötödik hatalmi ágként azonosítja.

A különszám másik három tanulmánya empirikus eredményeket mutat be, közös jellegzetességük, hogy a hazai kutatásban még kevésbé alkalmazott, de széles,

az itt bemutatottnál jóval szélesebb társadalomtudományi alkalmazási potenciállal bíró módszereket használnak. Valamennyi cikk szerzője törekedett arra, hogy az új eszközöket olyan részletességgel mutassa be, hogy ne csak felhasználhatóságukat támassza alá, hanem az alkalmazás első lépéseit is megkönnyítse. Koltai a közvetlenül nem mérhető, látens jellemzők (attitűdök, értékek) megközelítésére alkalmas strukturális egyenletek modellezést mutatja be. A módszer az itt bemutatott esetben látens változók összevethetőségét szolgálja, de érdemes megjegyezni, hogy magában foglalja a szociológus olvasó számára ismerős, Blau és Duncan által a mobilitáskutatásban alkalmazott, irányított és irányítatlan hatások megjelenítésére alkalmas útmodelleket is. Németh és Luksander többszintű regresszióval közelítik meg a kérdezők (mint kontextus) hatásának problémáját. Ennek a módszernek is jóval általánosabb az alkalmazási területe, hiszen ott használható, ahol a társadalmi kontextusnak az egyéni viselkedésre gyakorolt hatása áll a kutatás fókuszában – s a szociológia definíció szerint ilyen, lásd pl. választási földrajz, szervezetszociológia, oktatásszociológia, családszociológia. A Kmetty és Simon által tárgyalt válaszadó-vezérelt mintavételt eredetileg a klasszikus random mintavétellel nem megközelíthető ritka és rejtett sokaságok (pl. intravénás droghasználók, etnikai kisebbségek) esetén alkalmazzák, kiaknázva e sokaságok társadalmi hálózatainak meglétét; nyilvánvaló további felhasználása az online hálózatok vizsgálata lehet. A módszer az olvasónak talán hólabda-mintavételként lehet ismerős, de valójában több annál: egy olyan matematikai modellel van kombinálva, ami súlyozással kompenzálja a mintavétel nem-random voltát. Nem csak a válaszadó-vezérelt mintavétel, hanem megbízhatóságának vizsgálatára a cikkben használt szimuláció is módszertani újdonságnak számít, hiszen hazánkban még ritkán használják ezt az eljárást.

A szám zárásaként Hajdu a *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science* friss válaszmegtagadás-különszámát ismerteti. A téma hazai aktualitását jól jelzi a Hajdu által idézett adat, miszerint az utóbbi években a Budapesten történő kérdezések esetén a válaszadási arány sokszor még a 20%-ot sem éri el. A recenzióban ismertetett cikkek az egyre erősödő válaszmegtagadás társadalmi és technológiai okait, a megtagadás számszerűsített hatásait, illetve e hatások – különböző forrásból eredő segédinformációk becsatornázásával történő – kezelését ismertetik. Bár a cikkek elsősorban az USA-ból indulnak ki, következtetéseik jól használhatók a probléma hazai megközelítésében is.

A jelen számhoz kapcsolódóan a *Szociológiai Szemle* 2013. április 5-én műhelyvitát szervezett az ELTE Társadalomtudományi Kara, a Fényes Elek Műhely és a Magyar Szociológiai Társaság Társadalomstatisztikai Szakosztálya társrendezésében. A műhelyvitán felkért korreferensek (Barna Ildikó, Bartus Tamás, Máth András és Tardos Róbert) véleményezték az elhangzott előadásokat – a végleges tanulmányok az ő észrevételeiket is figyelembe véve születtek. Köszönet munkájukért.